

De tin-collectie van Museum Boijmans Van Beuningen

Dr. Joh.R. ter Molen

De voorgeschiedenis

Het Museum Boymans, dat in eerste instantie werd gevestigd in het Rotterdamse Schielandshuis, kon in juni 1849 voor het publiek worden geopend. Het dankte zijn ontstaan aan het legaat van de in 1847 overleden Utrechtse verzamelaar Mr F.J.O. Boijmans, dat bestond uit een omvangrijke collectie schilderijen en tekeningen van oude meesters en eigentijdse kunstenaars. Een groot deel van dit oorspronkelijke museumbezit ging verloren bij een felle brand in 1864. Afgezien van wat porselein, dat bij deze catastrofale gebeurtenis eveneens ten onder was gegaan, beschikte het museum in die beginfase niet over een collectie kunstnijverheid. Toen via aankopen met het uitgekeerde verzekeringsgeld en dankzij schenkingen en legaten een nieuwe museumcollectie kon worden opgebouwd, stond de beeldende kunst daarin wederom centraal.¹

Pas in 1910 zou het museum een eerste belangrijke kunstnijverheidverzameling ten deel vallen, die voornamelijk bestond uit Venetiaans en West-Europees glas alsmede uit Chinees en Japans porselein. Met name vanwege de fraai gegraveerde voorstellingen op veel van deze glazen sloot de schenking nauw aan bij de grafische kunsten, zoals die voordien al door het museum verzameld waren. Via een legaat van deze weldoener, Dr. E. van Rijckevorsel, zou de glascollectie in 1928 nog verder worden uitgebreid. Ook had het museum inmiddels reeds een omvangrijke verzameling antiek en eigentijds zilver ontvangen uit de nalatenschap van de Rotterdamse meubelfabrikant J.P. van der Schilden, wiens legaat uit 1925 bovendien een hoeveelheid Oosters porselein omvatte evenals een belangrijke collectie Delfts aardewerk.

Terwijl voor de kunstnijverheid in het Schielandshuis slechts een bescheiden plek beschikbaar was in de wat sombere vestibule bovenaan de centrale trap, zou hiervoor aanzienlijk meer ruimte gereserveerd worden in het nieuwe museumcomplex, dat naar ontwerp van de gemeentearchitect Ir A.J. van der Steur werd gebouwd en in 1935 gereed was. Daar werden rondom een binnentuin op de begane grond diverse zalen ingericht met zowel oude als moderne kunstnijverheid.

Ondanks deze nieuwe opzet bleef de verzameling voornamelijk gericht op het kostbare en artistiek hoogwaardige sierobject, ook toen de in 1940 in het museum tentoongestelde Collectie Bastert-van Schaardenburg kon worden verworven. Deze verzameling bestond uit Italiaanse en Nederlandse majolica en uit bijzondere tegels; de objecten dankten hun betekenis met name aan de esthetiek van de vormgeving en de kunstzinnige kwaliteit van de decoratie.

Bij de verwerving van deze collectie werd overeengekomen, dat de verzamelaar J.N. Bastert zelf in dienst zou treden van het museum;² hij werd de eerste conservator kunstnijverheid, en zou deze functie blijven vervullen tot zijn pensionering in 1956. Vanuit zijn persoonlijke voorliefde voor de majolica heeft hij dit collectieonderdeel gedurende zijn museumjaren nog aanzienlijk weten te versterken. Maar daarnaast kregen ook andere gebieden zijn aandacht. Zo organiseerde hij al vroeg een tentoonstelling van eigentijdse ceramiek, en werd ook op dit terrein een actief aankoopbeleid ontwikkeld.

Waarschijnlijk kwam deze interesse voort uit het artistieke milieu, waarin hij als zoon van een welgestelde kunstenaar was opgegroeid. Ook zijn vriendschappelijke contacten met andere verzamelaars, onder wie A.J.G. Verster, Mr J.W. Frederiks, H.J.E. van Beuningen en W.H. de Monchy, zouden voor de opbloei van de afdeling kunstnijverheid van het museum bijzonder waardevol blijken. Niet alleen hebben dankzij deze relaties omvangrijke collecties een definitieve plaats gekregen binnen het Museum Boijmans Van Beuningen, maar ook is hierdoor het aandachtsgebied verbreed vanuit het unieke en artistiek hoogwaardige kunstnijverheidsobject naar het meer alledaagse gebruiksvoorwerp.

Een eerste stap in die richting werd gezet met de verwerving van een aantal bodemvondsten uit de in 1940 gebombareerde binnenstad van Rotterdam.³ Behalve een hoeveelheid zeldzame tegels behoorde hiertoe ook wat historisch gebruiksgoed, waaronder enkele tinnen voorwerpen.⁴

Het tin zou weldra veel meer aandacht krijgen. Nog gedurende het conservatorschap van Bastert werd in 1954 een tentoonstelling gewijd aan de zeer belangrijke tinctie van Verster, die vervolgens in

in: cat Rotterdam 2004/05, Van tin gegoten, uit tin geroken,
tent. museum Boijmans Van Beuningen, p. 44-63

zijn geheel door het museum kon worden verworven. Naast deze verzameling, waarin het gebruikstijns centraal stond, wist Museum Boijmans Van Beuningen in 1956 een aantal zeldzame voorbeelden van het rijk gedecoreerde edeltin aan te kopen uit de verzameling van Mr J.W. Frederiks. Na diens overlijden heeft een van de erven belangrijke collectieonderdelen, waaronder diverse zeldzame tinnen voorwerpen uit de Nederlanden, in langdurig bruikleen gegeven; deze zijn in 1994 aan het museum geschonken.

H.J.E. van Beuningen, een neef van de grote Rotterdamse kunstverzamelaar en mecenas D.G. van Beuningen, gaf reeds in 1955 een twintigtal vroege tinnen voorwerpen ter aanvulling op de zojuist verworven Collectie Verster. De immense verzameling van duizenden pre-industriële gebruiksvoorwerpen, die Van Beuningen samen met zijn eerste echtgenote bijeenbracht en enkele decennia later aan het museum ten geschenke aanbood, zou leiden tot een verdere accentverschuiving in de richting van het alledaagse gebruiksgoed uit vroeger eeuwen en –als een logisch vervolg daarop– de industriële vormgeving van meer recente datum. In 1981 werd door de Gemeente Rotterdam het besluit genomen om deze belangrijke verzameling te aanvaarden en te voldoen aan de aan de schenking verbonden voorwaarde om een passende huisvesting te realiseren. Hiertoe werd het museumcomplex uitgebreid met het Paviljoen Van Beuningen-de Vriese, dat op 23 maart 1991 werd geopend. In het souterrain van deze nieuwbouw werd een studiecollectie ondergebracht, die de ontwikkeling van het gebruiksgoed door de eeuwen toont; verschillende functies worden mede aan de hand van tinnen voorwerpen belicht.⁵

Sinds de jaren zeventig van de twintigste eeuw was in het museum een speciale ‘tinzaal’ ingericht (afb.1). Vanaf omstreeks 1985 heeft de opstelling van de afdeling kunstnijverheid een chronologische ordening gekregen, waarbij in diverse ruimtes een selectie van het voor de betreffende periode kenmerkende tin een plaats heeft gekregen. Na de voltooiing van de uitbreiding van het museum in 2003 wordt ook in dit circuit van zalen de presentatie gereorganiseerd.

De hierboven genoemde verzamelaars Verster, Frederiks en Van Beuningen, aan wie het Museum Boijmans Van Beuningen een belangrijk deel van zijn tincollectie te danken heeft, zullen hier nader worden geïntroduceerd.

A.J.G. Verster

Arnoldus Johan George Verster is op 6 oktober 1888 in Amsterdam geboren. Hij werd procuratiehouder van een handelsonderneming, de N.V. Trading Company late Hegt & Co., de voortzetting van een firma die omstreeks 1870 door Willem Noordhoek Hegt en de oud-zeekapitein Wijtenhorst in Rangoon was opgericht.⁶ Johannes Noordhoek Hegt, een jongere broer van de genoemde Willem en grootvader van Verster, werkte in deze beginperiode als inkoper in Europa. Het bedrijf hield zich bezig met de handel van goederen tussen het voormalig Nederlands-Indië, Nederland en andere landen in Europa enerzijds, en Birma, Pakistan en India anderzijds. Volgens een gedenkboekje van deze onderneming uit 1923 verbleef A.J.G. Verster op dat moment zelf in Rangoon. Hij zou in 1927 zijn vader opvolgen als directeur.

Verster moet in die jaren al grote belangstelling voor tin hebben gehad, want in 1924 publiceerde hij zijn eerste boek over dit onderwerp, getiteld *Oud Tin*.⁷

In Den Haag, waar hij lange tijd aan de Rijslag bij het Westbroekpark gewoond heeft, maakte Verster deel uit van een kring van tinliefhebbers en -verzamelaars, die regelmatig bijeenkwam om onder het genot van een goed glas nieuwe aanwinsten te bekijken en kennis uit te wisselen. Tot deze groep behoorden ook zijn dierbare vriend M. Roland Holst, Mr J.W. Frederiks, K. Rueb en Dr H.C. Gallois. Deze laatste was sinds 1919 als conservator kunstnijverheid verbonden aan het Haags Gemeentemuseum; als verwoed verzamelaar had hij een studie gewijd aan oud tin, een onderwerp waarover hij in 1925 in zijn museum een tentoonstelling organiseerde.⁸ Ook de Eindhovense industrieel Dr A.F. Philips behoorde tot de tinvrienden van Verster; beiden verwierven regelmatig tinnen voorwerpen die door A.J. Sprik uit Zaltbommel gevonden werden in de bagger die bij het uitdiepen van onze grote rivieren op het land gestort werd.⁹ Van de erudiete liefhebber en verzamelaar Karel Azijnman, die zijn tincollectie in 1935 aan het Noordbrabants Museum in zijn woonplaats 's-Hertogenbosch heeft geschonken,¹⁰ is bekend dat hij regelmatig met Verster correspondeerde over zijn tinnen objecten. Het collectioneren van Verster bleef niet tot tin beperkt. Ook op andere gebieden,

zoals koperen en bronzen gebruiksvoorwerpen, wit-Delfts aardewerk en Russische iconen bracht hij verzamelingen bijeen, terwijl zijn woonhuis in Den Haag ingericht was met bijzondere antieke meubelen. Aan sommige van deze onderwerpen heeft hij in zijn latere leven publicaties gewijd. Als een vervolg op zijn eerdere tinboek verscheen in 1954 *Tin door de eeuwen*.¹¹ De auteur beschrijft hierin de vormgeving en het gebruik van tinnen voorwerpen, zowel in het huishouden en in de herberg als voor religieuze doeleinden. Verder belicht hij het productieproces en de gildevoorschriften waaraan tinnegieters onderworpen waren, alsmede de belangstelling voor tin bij verzamelaars en vervalsers. Hoewel het boek niet op diepgaand wetenschappelijk onderzoek gefundeerd is, spreekt uit de tekst wel de grote liefde van Verster voor dit materiaal: 'Het tinnen huisraad, robuust en sober, verrijkte bij alle eenvoud toch de schoonheid van het huis'. Ook over voorwerpen van andere metalen is door Verster gepubliceerd; zo verscheen in 1956 *Brons in den tijd*,¹² en in 1964 *IJzer van vroeger*.¹³ De boeken zijn rijk geïllustreerd, voornamelijk met foto's van voorwerpen uit zijn eigen bezit. Regelmatig heeft Verster stukken uit zijn collecties beschikbaar gesteld voor tijdelijke tentoonstellingen. Zo vermeldt de catalogus van de hierboven genoemde tintentoonstelling van 1925 in het Haags Gemeentemuseum¹⁴ reeds 37 nummers, die betrekking hebben op voorwerpen uit het bezit van Verster. Het uit de late Middeleeuwen daterende tin, waaraan de Collectie Verster vooral zijn bijzondere betekenis ontleent, ontbrak hier nog vrijwel geheel; het accent lag op objecten uit de zeventiende en achttiende eeuw. Anders was dit bij een tentoonstelling, die in 1946 in het Stedelijk Museum De Lakenhal te Leiden gehouden werd onder de titel *15de en 16de eeuwse gebruiksvoorwerpen uit de collectie A.J.G. Verster te 's-Gravenhage*. In de door D.F. Lunsingh Scheurleer geschreven inleiding van de catalogus wordt de tinctie van Verster aangemerkt als een van de grootste en belangrijkste in ons land, die een uitstekend overzicht biedt van 'de ontwikkeling van het tinnen voorwerp sinds de Middeleeuwen tot diep in de achttiende eeuw'. Voor deze tentoonstelling was een keuze gemaakt uit het vroege tin –ongeveer 50 voorwerpen en een aantal lepels-; hieraan waren ruim 60 objecten van koper, brons, ijzer en steengoed uit het bezit van Verster toegevoegd om een duidelijker beeld te kunnen geven van het dagelijkse huisraad uit die periode.¹⁵ Enkele jaren later was een groot aantal van zijn tinnen voorwerpen te zien op een tintentoonstelling, die in 1950 in Museum Het Prinsenhof te Delft gehouden werd; maar liefst 63 van de 345 catalogusnummers waren door Verster ingezonden.¹⁶

Het in 1919 gesloten huwelijk van A.J.G. Verster met Betzy de Laat de Kanter, waaruit twee zonen voortkwamen,¹⁷ hield geen stand. Kort na de echtscheiding hertrouwde Verster in januari 1951 met de Russische Xenia Andrejewna Moltschanowa. In die jaren ging het hem financieel niet voor de wind. Als gevolg van politieke ontwikkelingen in de landen, waarop zijn onderneming zich richtte, kwam de handel waarmee hij voordien zijn inkomen had verdiend, nagenoeg stil te liggen; ook zijn scheiding zal hem stellig nogal wat geld hebben gekost. Mede in verband daarmee zag hij zich genoodzaakt om zijn omvangrijke en kwalitatief bijzonder hoogwaardige tinctie in zijn geheel te verkopen. Deze transactie vond plaats nadat deze verzameling voor het eerst in zijn totaliteit was tentoongesteld in Museum Boymans te Rotterdam op de Kersttentoonstelling van 1954, die op 22 december van dat jaar werd geopend en tot 13 februari 1955 te zien was. De tinnen voorwerpen worden vermeld in een tentoonstellingscatalogus, die de titel draagt *Tin. Verzameling A.J.G. Verster* en die voorzien is van een inleiding door de conservator J.N. Bastert. Ter completering van het overzicht aan tinnen gebruiksvoorwerpen, zoals dat met de Collectie Verster kon worden gegeven, werd een aantal objecten –waaronder enkele uiterst zeldzame zestiende eeuwse zoutvaten- uit het bezit van 'de jonge Rotterdamse verzamelaar' H.J.E. van Beuningen aan de presentatie toegevoegd en in de catalogus opgenomen. Bovendien werd de tentoonstelling verlevendigd met 19 schilderijen uit musea en particuliere collecties, die beschreven zijn in een bij de tinctiecatalogus gevoegd los katern met als titel 'Tin op schilderijen'. Deels ging het hierbij om Bijbelse voorstellingen door Jan Mostaert en andere kunstenaars, die de toepassing van tin in een interieur uit de tijd van de schilder lieten zien (afb.2), en deels om stillevens met tinnen gebruiksvoorwerpen door meesters als Pieter Claesz en Willem Heda. Het tin werd tentoongesteld in een aantal voor deze presentatie aangekochte vitrines (afb.3), die ontworpen waren door de met Bastert bevriende architect F.A. Eschauzier en die ook in enkele andere Nederlandse musea toegepast zijn.¹⁸

Het is met name H.J.E. van Beuningen geweest, die zich ervoor beijverd heeft dat de Collectie Verster een definitieve plaats zou krijgen in het Museum Boymans. Zo wist hij zijn oom, de kunstverzamelaar en mecenas D.G. van Beuningen, en het bestuur van enkele Rotterdamse stichtingen ertoe te bewegen

om een financiële bijdrage te leveren en daarmee het museum in staat te stellen om de niet onaanzienlijke aankoopssom van 125.000 gulden bijeen te krijgen.¹⁹ De Stichting Museum Boymans werd eigenaar van de collectie.²⁰

Met de collectie A.J.G. Verster had het Rotterdamse museum ineens een fraai overzicht verkregen van de productie aan tinnen gebruiksvoorwerpen in West-Europa. Het vroegste stuk was een Romeinse vaas. Zeer zeldzaam zijn de aanwezige objecten uit de veertiende en vijftiende eeuw: enkele vroege kannen (afb.4-5), waaronder een exemplaar met de datering 1331, alsmede andere gebruiksvoorwerpen, zoals veldflessen, teljoren en zoutvaten. Ook bevat de verzameling uit deze periode enkele objecten met een kerkelijke functie (afb.6). Het accent van de Collectie Verster lag op de zestiende en zeventiende eeuw, toen de aanvoer van tin sterk toenam en daarmee ook de toepassing van dit materiaal voor de vervaardiging van voorwerpen voor huiselijk en kerkelijk gebruik. Uit deze periode dateren bijvoorbeeld diverse schotels, papkommen, mosterdpotten, maat- en drinkkannen in velerlei modellen, en speelgoed, alsmede gildentin, tinnen kerkkandelaars, miskannetjes en zalfpotjes. De vormgeving van objecten uit de achttiende eeuw is doorgaans niet meer kenmerkend voor tin, maar afgeleid van het zilver uit die periode. Tot deze categorie behoren tafelkandelaars, tabakspotten en strooibussen in de naar Lodewijk XV en Lodewijk XVI vernoemde stijlen (afb.7). Uit de jaren rond 1800 dateren tinnen gebruiksvoorwerpen, die gelakt zijn en met beschilderingen versierd. De voorkeur van Verster ging duidelijk uit naar de sobere vormgeving van het vroege tinnen gebruiksgoed zonder enige decoratie. Dat verklaart ook, waarom hij verhoudingsgewijs slechts enkele voorbeelden van het druk bewerkte edeltin in zijn verzameling had opgenomen. Een bijzonder exemplaar, dat nadere vermelding behoeft, is een grote, in 1611 te Neurenberg gegoten 'Temperantia-schotel'; deze is namelijk aan de onderzijde voorzien van een medaillonportret van de ontwerper Caspar Enderlein, door wie de gietvormen voor de reliëfvoorstellingen waren gesneden.²¹

Gedurende zijn latere levensjaren heeft Verster, die als een erudiet en beminlijk mens bekend stond, ook veel van zijn andere antiquiteiten moeten verkopen. Onder meer was dit noodzakelijk vanwege zijn verhuizing in 1964 vanuit Den Haag naar een flat in de Amsterdamse De Boelelaan. Zo werden de meeste van zijn bronzen en koperen voorwerpen, alsmede een aantal antieke objecten van andere materialen gekocht door Loets ten Cate, wiens collectie in 1981 in Zwitserland werd geveild.²² Diverse bijzondere meubelen werden door H.J.E. van Beuningen verworven. Verster is op 13 mei 1975 in Doorn overleden, vier jaar na zijn tweede echtgenote.

Mr J.W. Frederiks

In het ouderlijk huis, waarin de op 30 maart 1889 geboren Johan Willem Frederiks opgroeide,²³ bestond een grote belangstelling voor antiquiteiten en voor het bijeenbrengen daarvan. Zijn vader, de restauratiearchitect J.A. Frederiks, die in die jaren in Middelburg gevestigd was en de leiding had over het herstel van de abdij aldaar, legde een zodanige verzamelwoede aan de dag dat hij op basis van zijn initialen wel als 'Jan Antiek' werd aangeduid. Ook heeft hij de door hem verworven kennis een enkele maal in een publicatie verwerkt; zo schreef hij al in 1905 een inleiding over tin in de catalogus van een door de Rotterdamsche Kunstkring georganiseerde tentoonstelling.²⁴ In 1916 verhuisde Frederiks sr. op 67-jarige leeftijd naar Den Haag; hij werd er onbezoldigd beheerder van de Gevangenpoort, waarin hij ook zijn eigen collectie onderbracht. Hij begon in die jaren overigens ook onderdelen af te stoten (afb.8); in 1919 verkocht hij vroeg aardewerk en steengoed, alsmede een collectie kandelaars aan het Haags Gemeentemuseum, terwijl een jaar later het een en ander op de veiling werd gebracht.

In deze zelfde periode begon de zoon, Mr J.W. Frederiks, die het verzamelen duidelijk 'met de paplepel' was ingegeven, ook zelf collecties op het gebied van de oude kunstnijverheid bijeen te brengen. Zijn vroegste aankoop, in 1916, betrof een vijftiende eeuwse tinnen kandelaar (afb.9)! Na aanvankelijk voornamelijk tin te hebben verzameld, richtte zijn interesse zich vervolgens meer op koper en brons waarna hij zich uiteindelijk volledig op het zilver heeft geconcentreerd. Over zijn verzamelgebieden heeft Frederiks veel kennis vergaard en over verschillende van deze onderwerpen heeft hij zelf gepubliceerd.²⁵

In aansluiting op zijn rechtenstudie in Leiden was Frederiks in 1912 aldaar gepromoveerd op een proefschrift over het Monumentenrecht. Dit onderwerp zou hem nog lang bezighouden, gezien zijn betrokkenheid vanuit de Voorlopige Monumentenraad en de Rijkscommissie voor de

Monumentenzorg bij het tot stand komen van de Monumentenwet in 1961. Sinds 1915 was Frederiks directeur van een Haagse levensverzekeringsmaatschappij. De omvangrijke verzamelingen op het gebied van de kunstnijverheid die hij in de loop van zijn leven bijeen heeft gebracht, waren -evenals zijn belangrijke collectie beeldhouwkunst en zijn schilderijen- voornamelijk ondergebracht in de zogeheten 'antiekkamer' en andere vertrekken in zijn woonhuis aan de Haagse Parkweg no.16; een deel bewaarde hij op zijn kantoor van 'De Oude Haagsche van 1836'.

Regelmatig heeft Frederiks voorwerpen en kunstwerken aan tentoonstellingen ter beschikking gesteld. Zo waren van hem acht tinnen voorwerpen te zien, waaronder twee vroege Bossche kannen, op de in 1950 in Het Prinsenhof te Delft gehouden *Tentoonstelling van Oud Tin*. Van zijn zilver en majolica was een ruime keuze opgenomen in de tentoonstelling *Kunstschatten uit Nederlandse verzamelingen*, die in 1955 in Museum Boijmans werd gehouden. In zijn latere leven is Mr.J.W. Frederiks -net zoals zijn vader dat eerder had gedaan- zelf begonnen met het zoeken van een passende bestemming voor bepaalde delen van zijn collectie. Zo verkocht hij in 1956 een dertigtal stukken edeltin aan de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen.²⁶ Met hun rijke reliëfversiering vormden deze voorwerpen, die voor het merendeel gedurende de zestiende eeuw in Zuid-Duitsland en Frankrijk zijn vervaardigd (afb.10), een interessante aanvulling op de sobere tinnen gebruiksvoorwerpen uit de Collectie Verster die het museum kort daarvoor had verworven. In 1959 en 1961 heeft het museum nogmaals belangrijke aankopen gedaan uit de Collectie Frederiks, maar daartoe behoorde geen tin.

Nadat Mr J.W. Frederiks in 1962 was overleden, heeft zijn dochter, mevrouw Dr E. Frederiks, in 1967 de collectie archeologica van haar vader in langdurig bruikleen gegeven aan het Museum Boijmans Van Beuningen en in 1968 nog enkele meubelen en schilderijen alsmede een groot aantal antiquiteiten van bijzondere kwaliteit: middeleeuwse bronzen aquamaniles, vroege houtsculpturen en renaissance-bronzen, Italiaanse majolica, alsmede gebruiksvoorwerpen van onedel metaal uit de veertiende tot de zeventiende eeuw. Tot de ongeveer dertig tinnen objecten uit deze laatste categorie behoren onder meer enkele vijftiende eeuwse veldflessen, die in Vlaanderen vervaardigd zijn, alsmede een aantal uit deze zelfde tijd daterende kandelaars en diverse kannen, die onder andere keurmerken uit Mechelen en Leiden dragen. Uit de zeventiende eeuw stammen enkele imposante schenkkannen, alsmede een zeldzame rijk gegraveerde tinnen puntschotel (afb.11). Aanvankelijk was het bruikleen uit de collecties van Mr J.W. Frederiks in een aparte zaal opgesteld; bij een algehele herinrichting in 1985, waarbij de afdeling kunstnijverheid een meer chronologisch geordende opzet kreeg, zijn de objecten geïntegreerd in het museumbezit.

Mevrouw Frederiks heeft haar belangrijke bruikleen in 1994 omgezet in een schenking aan Museum Boijmans Van Beuningen; voor deze buitengewoon genereuze geste werd haar onder meer de Museummedaille toegekend. Al in 1975 had het museum twee tinnen pijpkanen -ook wel 'Jan Steen-kannen' genaamd- uit omstreeks 1600 (afb.12) aangeboden gekregen van haar broer, Mr A.M. Frederiks; ook deze zeldzame voorwerpen zijn afkomstig uit de collectie van hun vader.

H.J.E. van Beuningen

Na een handelsopleiding in Zwitserland te hebben gevolgd, kwam Hendrik Jan van Beuningen²⁷ in 1939 naar Rotterdam, waar hij in dienst trad van de Handels Maatschappij, een toeleveringsbedrijf voor de Rijnvaart. Met enkele leeftijdsgenoten woonde hij bij een hospita in een huis aan de Leuvehaven, dat bij het bombardement van de stad op 14 mei 1940 verwoest werd. Hierbij ging ook de verzameling prehistorische voorwerpen, die Van Beuningen in zijn jongensjaren bijeen gebracht had, verloren. Het collectioneren heeft hem duidelijk vanaf zijn vroegste jeugd geboeid en bezig gehouden. Zijn vader Coen van Beuningen, een van de kinderen van de medeoprichter en grootaandeelhouder van de Steenkolen Handelsvereniging H.A. van Beuningen, had bosbouw gestudeerd en beheerde het in 1903 aangekochte landgoed Anderstein bij Maarsbergen, waar Hendrik Jan op 5 juni 1920 geboren werd. Als kind zocht hij op de Utrechtse zandgronden in de omgeving vuurstenen werktuigen, waarmee hij thuis een eigen 'museum' inrichtte. Zijn moeder Julia van Heek stamde uit een familie van Twentse textielabrikanten. Hiertoe behoorde ook Mr G.J. ter Kuile, een groot kenner van de geschiedenis van zijn woongebied en tevens een hartstochtelijk verzamelaar van lokale oudheden. Via deze oom kreeg Hendrik Jan aanvullingen voor zijn eigen collectie en mocht hij al op jeugdige leeftijd meehelpen bij de opgraving van een grafheuvel. Opmerkelijk is, dat de interesse

van H.J.E. van Beuningen vanaf het begin gericht was op de alledaagse leefcultuur van de mens in vroeger eeuwen, en dat hij veel minder affiniteit had met de indrukwekkende kunstverzameling die door zijn oom D.G. van Beuningen bijeen werd gebracht.

Toen het normale leven in Rotterdam weer enigszins op gang was gekomen en Hendrik Jan van Beuningen er zijn werkzaamheden hervat had, werd zijn aandacht in hoge mate getrokken door de bodemvondsten die bij het ruimen van het puin uit de gebombardeerde stad aan het licht kwamen. Hoewel dit materiaal officieel aan de Rotterdamse musea moest worden overgedragen, vond het meeste zijn weg naar handelaren en particulieren. Van Beuningen kreeg zelfs enige tijd een vergunning van de stadsbouwmeester J.A.C. Tillema om zelf te mogen zoeken naar interessante objecten.

Na in eerste instantie op brede schaal alles te hebben verzameld wat door hem gevonden en verworven werd, richtte hij zich al snel op het bijebrengen van de gebruiksvoorwerpen die vanaf de Middeleeuwen tot aan het einde van de zeventiende eeuw een functie hebben vervuld in het huishouden, en die een beeld geven van de ontwikkeling van de leef- en eetgewoonten in West Europa.

Gedurende vele jaren heeft Van Beuningen op allerlei plaatsen in Nederland en in de ons omringende landen vondstenmateriaal verworven ter verbreding en completering van zijn collectie. Veel gebruiksgoed werd geborgen uit beerputten, die aan het licht kwamen bij bouwprojecten in oude binnensteden, en op stortplaatsen van elders uitgegraven bodemmateriaal. Bij het intensieve werk van schoonmaak, conservering en restauratie was ook Miem de Vriese intensief betrokken, de echtgenote van Hendrik Jan van Beuningen met wie hij in 1944 in het huwelijk was getreden. Om de zorg en belangstelling voor het alledaagse gebruiksgoed uit vroeger eeuwen te stimuleren werd door Van Beuningen in 1960 de Stichting Het Nederlandse Gebruiksvoorwerp opgericht, in het bestuur waarvan diverse deskundigen op dit gebied zitting namen. Nog steeds worden via deze stichting aankopen gedaan ten behoeve van de collectie en wordt onderzoek op dit gebied gestimuleerd door het uitgeven of ondersteunen van publicaties en het toekennen van de 'H.J.E. van Beuningen-prijs'.

Van Beuningen had zijn collectie in eerste instantie ondergebracht in zijn woonhuis aan de Rotterdamse Vijverlaan en nadien in het landhuis Rhodesteyn bij Langbroek, dat hij in 1962 betrok; de 'museumvleugel' van dit huis werd door Gerrit Rietveld voorzien van ingenieus geconstrueerde kasten om de gigantische hoeveelheid voorwerpen op een overzichtelijke manier te kunnen opbergen.

Gedurende vele jaren heeft Van Beuningen met de staf van Museum Boijmans Van Beuningen en met de Gemeente Rotterdam overlegd over een definitieve overdracht van zijn verzameling. Uiteindelijk heeft dit ertoe geleid, dat binnen het beleid van het museum zowel het pre-industriële gebruiksgoed als de industriële vormgeving duidelijke aandacht hebben gekregen. Ook heeft het geresulteerd in de bouw van het in 1991 voltooide Paviljoen Van Beuningen-de Vriese met een transparante bovenzaal voor wisselende presentaties en een openbare studiecollectie in het souterrain. De Collectie Van Beuningen-de Vriese, die reeds een aantal jaren eerder in bruikleen was gegeven en bij die gelegenheid in eigendom aan het museum werd overgedragen, bestaat uit ruim 8000 voornamelijk keramische gebruiksvoorwerpen.

Vanwege zijn bijzondere belangstelling voor het alledaagse gebruiksgoed heeft Van Beuningen zich er al in 1954 zeer voor beijverd, dat de tincollectie van A.J.G. Verster die in dat jaar in het Museum Boijmans tentoongesteld werd en die door de eigenaar te koop werd aangeboden, definitief door het museum zou worden verworven. Ook zijn oom, de kunstverzamelaar D.G. van Beuningen wist hij tot een bijdrage te bewegen, maar deze vond dat zijn jonge neef ook zelf blijf zou moeten geven van zijn generositeit. Bij de definitieve verwerving van de Collectie Verster door de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen in 1955 schonk H.J.E. van Beuningen uit zijn eigen verzameling 22 vroege tinnen voorwerpen, die een belangrijke aanvulling vormden op deze beroemde tincollectie.²⁸ Het ging hierbij om bekers, kannetjes, een kom en enkele schotels, die voor het merendeel uit de zestiende eeuw dateren; zeer uitzonderlijk is een reeks van vijf vroege zoutvaten met scharnierende deksels (afb.13), waarvan de vroegste exemplaren in de vijftiende eeuw zijn ontstaan.²⁹

Toen hij de Collectie Van Beuningen-de Vriese aan het museum overdroeg, heeft Van Beuningen een belangrijk deel van zijn tincollectie zelf behouden, mede omdat de daarin opgenomen gebruiksvoorwerpen reeds goed vertegenwoordigd waren dankzij zijn eerdere schenking en via de Collectie Verster. Wel ontving het museum nog enkele interessante aanvullingen, zoals een inktstelletje van Duits edeltin (afb.15), enkele zoutvaten (afb.14), een vogeldrinkbakje en een

aanzienlijk aantal tinnen lepels van uiteenlopend model, daterend uit verschillende perioden (afb.16). Naast het reeds in het museum aanwezige tafelzilver geeft ook dit tinnen bestek een indruk van de ontwikkeling van de eetcultuur in West-Europa.

Uiteraard heeft Museum Boijmans Van Beuningen gedurende de afgelopen halve eeuw via aankoop of schenking ook een aantal tinnen voorwerpen verworven, die geen deel uitmaakten van een van de genoemde collecties. Dit gebeurde bijvoorbeeld wanneer met een dergelijke aanwinst een lacune kon worden ingevuld. Toch kan zonder meer gesteld worden dat de internationale betekenis van de omvangrijke tinverzameling die dit Rotterdamse museum in die periode heeft opgebouwd, in hoge mate bepaald wordt door het tin, dat door de drie particuliere verzamelaars bijeengebracht is.

¹ Zie over de geschiedenis van het museum en een aantal van de hierna genoemde verzamelaars het boek *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen; Een reeks beeldbepalende verzamelaars*, Rotterdam 1999.

² Aan hem is een door M.W.F. Simon Thomas geschreven hoofdstuk gewijd in de in noot 1 geciteerde publicatie *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen*, pp.390-411.

³ Hoewel het Historisch Museum het merendeel van het door de Gemeente geborgen vondstenmateriaal heeft verkregen, is een aantal van deze objecten door Museum Boijmans verworven; ook werden enkele van deze bodenvondsten via lokale antiquairs aangekocht.

⁴ Onder meer een papkom met Delftse keurmerken, een maatkannetje en twee teljoren, waarvan er één een Rotterdams stadskeur draagt; al deze voorwerpen dateren uit de zestiende eeuw. Daarnaast een aantal tinnen lepels uit diverse perioden. Ook werd reeds in 1945 een tinnen kamerpot uit de 16de eeuw door het museum aangekocht van H.J.E. van Beuningen. Enkele van deze tinnen gebruiksvoorwerpen werden door Museum Boymans ingezonden op een tintentoonstelling, die in 1950 in het Prinsenhof te Delft werd gehouden.

⁵ Bij de rubriek 'schenken, drinken' zijn dit tinnen veldflessen, kannen, drinkschaaltjes en kommetjes, bij 'eten' teljoren en schotels, zoutvaten en mosterdpotten, bij 'bestek' tinnen lepels, bij 'toilet' kamerpotten en bij 'verlichting' kandelaars. Deze opstelling heeft sinds 2003 enige veranderingen ondergaan.

⁶ De biografische gegevens over A.J.G. Verster zijn ontleend aan *Nederland's Patriciaat* 64 (1978-'79), pp. 363, 368-370. Prof.dr. L. Heerma van Voss van het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief verschaftte informatie over het familiebedrijf, waaraan Verster verbonden was.

⁷ Een uitgebreidere tweede druk verscheen in 1928. Met dank aan drs. H.B. van Wijk voor zijn gegevens over de publicaties van Verster.

⁸ T.M. Eliëns, 'Een verzameling rond de kunsten van het vuur; het verzamelbeleid ten tijde van Van Gelder, Gallois en Béatrice Jansen (1912-1979)', *Jaarboek Haags Gemeentemuseum* 1995-'96, p.121.

⁹ Diverse gegevens werden mij verstrekt door de heer H.J.E. van Beuningen, die Verster goed gekend heeft.

¹⁰ Zie de catalogus *Een eigenzinnig verzamelaar. De collectie Karel Azijnman (1876-1936)*, Noordbrabants Museum 's-Hertogenbosch 1989.

¹¹ Van dit bij J.H. de Bussy in Amsterdam uitgegeven boek verschenen tussen 1958 en 1970 drie herdrukken; ook werd het vertaald in het Duits (*Das Buch von Zinn*) en in het Engels (*Old European Pewter*).

¹² Van dit werk, waarvan de ondertitel luidt 'Oude bronzen en koperen gebruiksvoorwerpen', kwam in 1966 een tweede druk uit met als titel *Koper en brons van voorheen*. Ook in 1979 is het nog herdrukt.

¹³ Bovendien schreef Verster het hoofdstuk 'Tin, koper en brons' voor het in 1959 door Th.H. Lunsingh Scheurleer gepubliceerde boek *Sprekend verleden*.

¹⁴ *Catalogus van de tentoonstelling van Oud Tin in het Gemeente Museum*, maart-april 1925, voorzien van een inleiding door H.C. Gallois; de catalogus omvat in totaal 274 nummers uit het bezit van een twaalfstal musea en overheden, en van dertig particulieren. Met dank aan prof.dr.T.M. Eliëns voor zijn informatie.

¹⁵ Met dank aan drs. C.J.J. Vogelaar voor zijn informatie.

¹⁶ De catalogus van de *Tentoonstelling van Oud Tin in het Museum Het Prinsenhof van 15 Juli tot 1 October* (Delft 1950) vermeldt bruiklenen van 29 musea en overheidsinstellingen, alsmede van 25 particuliere verzamelaars en kunsthandelaren. Veel aandacht werd besteed aan het materiaal tin (o.a. via een inzending van de Billiton Maatschappij) en aan het tinnegietersambacht. J.G.N. Renaud schreef een inleiding over historische tinnen voorwerpen.

¹⁷ Een van hen, de op 29 juli 1924 geboren Jan Verster, werd architect; onder meer heeft hij voor het Museum Boijmans Van Beuningen diverse vitrines ontworpen.

¹⁸ Voorbeelden van deze vitrines in het Gemeentemuseum van Arnhem zijn afgebeeld in J. van der Werf, *F.A. Eschauzier. Een orde voor de zintuigen*, Rotterdam 1999, p.103.

¹⁹ Volgens het Notulenboek van de Stichting Museum Boymans werd op de bestuursvergadering van 3 februari 1955 door K.P. van der Mandele de mogelijkheid geopperd om 'de zeer fraaie en uitgebreide collectie Tin, thans in het museum geëxposeerd en eigendom van de heer Verster te Den Haag, voor de Stichting te verwerven. Hij deelt mede dat hem gebleken is dat enkele particulieren en eenige stichtingen hier ter stede bereid zouden zijn tezamen met de Stichting Museum Boymans en met het museum zelve, hiervoor het benodigde bedrag bijeen te brengen.' Nadat het voorstel de goedkeuring had gekregen van de bestuursleden D.G. van Beuningen en D. Hannema werd Van der Mandele gemachtigd om met de eigenaar tot een accoord te komen. Uit het inventarisboek van de Stichting blijkt (onder no.102), dat het totaalbedrag van 125.000 gulden bijeenkwam dankzij bijdragen van de Stichting Museum Boymans, de Erasmusstichting, de heer D.G. van Beuningen, de Stichting Volkskracht en het Museum Boymans. De beide laatstgenoemden hebben nog tot 1960 op deze aankoop afbetaald.

²⁰ J.R. ter Molen, *Arti & Urbi. De Stichting Museum Boymans-van Beuningen als steunpilaar onder een Rotterdams museum*, Rotterdam 1993, p.228 inv.no.102.

---

²¹ *Ibidem*, p.158.

²² De catalogus van de veiling *Mittelalterliches und späteres Kunsthandwerk aus dem Besitz von Loets ten Cate [viele Stücke ursprünglich aus der Sammlung A.J.G. Verster]*, die plaatsvond op 3 april 1981 bij Sotheby Parke Bernet te Zürich, vermeldt bij 76 lotnummers een herkomst uit de Collectie Verster. Van 69 objecten had Verster een foto opgenomen in zijn boek *Brons in den tijd*, terwijl zeven voorwerpen afgebeeld zijn in *IJzer van vroeger*.

²³ Zie over hem de bijdrage van J. de Man in het reeds geciteerde boek *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen*, pp.370-389.

²⁴ *Catalogus der tentoonstelling over oud-tin en oud-aardewerk*, Rotterdamsche Kunstkring, Rotterdam 1905. J.A. Frederiks stelde voor deze tentoonstelling ook enkele voorwerpen van edeltin ter beschikking.

²⁵ Men denke hierbij o.a. aan zijn vierdelige standaardwerk *Dutch Silver*, The Hague 1952-'61, en aan *De meesters der plaquette-penningen*, Den Haag 1943.

²⁶ Zie de reeds geciteerde publicatie *Arti & Urbi*, p.230 inv.no.107. Volgens het Notulenboek van de Stichting werd het aankoopvoorstel tijdens de vergadering van 2 februari 1956 aan de orde gesteld en werden enkele objecten ter plekke getoond. De heer Frederiks zou bereid zijn om 'de zeer belangrijke collectie z.g. "edeltin" aan Rotterdam te verkopen', omdat hij zich 'nog meer dan tot nu toe op het verzamelen van zilver wil gaan concentreren'; de vraagprijs zou rond de 40.000 gulden liggen. Uit het Inventarisboek blijkt dat zowel in 1956 als in 1957 een bedrag van Hfl. 21.290.- voor deze aankoop van '29 stuks tinnen voorwerpen z.g. edeltin en 2 stuks met rijk gegraveerd ornament' werd betaald.

²⁷ Een uitvoerig levensverhaal van H.J.E. van Beuningen van de hand van de schrijver dezes is gepubliceerd in het in noot 1 genoemde boek *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen*, pp.412-431.

²⁸ Zie het reeds genoemde boek *Arti & Urbi*, p.230 inv.no.106. Volgens het Notulenboek van de Stichting Boymans was al in de vergadering van 3 februari 1955, toen de aankoop van de Collectie Verster besproken werd, aangekondigd dat 'de heer H.J.E. van Beuningen in geval van aankoop zijn eigen verzameling tin, die de collectie Verster op vele punten aanvult, [zou] willen schenken aan de Stichting'. In de vergadering van 6 april 1955 werd voorgesteld om een dankschrijven uit te doen gaan aan de heer Van Beuningen naar aanleiding van zijn schenking.

²⁹ Een aantal van deze voorwerpen was na het bombardement van Rotterdam bij het ruimen van puin in de oude binnenstad gevonden. Enkele andere Rotterdamse bodemvondsten van tin heeft Van Beuningen aan het Historisch Museum aldaar geschonken. Door Van Beuningen waren in 1950 reeds 14 voorwerpen uit zijn tinctie in bruikleen afgestaan aan de tintentoonstelling, die in dat jaar in Museum Het Prinsenhof te Delft werd gehouden.